

Paweł Tomaszewski

Wpływ Kazimierza Pułaskiego na współczesne miasto Warka

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 17/2, 111-128

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ TOMASZEWSKI

WPLYW KAZIMIERZA PUŁASKIEGO NA WSPÓŁCZESNE MIASTO WARKA

Kazimierz Pułaski był jednym z najzdolniejszych dowódców wojskowych konfederacji barskiej. Jego spektakularne sukcesy w prowadzeniu działań przeciwko rosyjskiej okupacji przyniosły mu sławę, która stała się kanwą do powstania legendy „zagończyka Pułaskiego”. Osoba Kazimierza na skutek sfinansowanej przez Rosjan intrygi, została zamieszana w próbę zamachu na króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Prowokacja ta oznaczała, że Pułaski jako niedoszły królobójca nie miał szans na przebaczenie dworu po upadku barskiego zrywu. Piętno niesłusznego oskarżenia i grożąca za nie kara śmierci skłoniły Kazimierza do ucieczki z Rzeczypospolitej. Tułaczka emigracyjna rzuciła Pułaskiego między innymi do: Turcji, Saksonii, Francji by ostatecznie zakończyć się wyjazdem do walczących o niepodległość 13 północno amerykańskich kolonii. Kazimierz po wstąpieniu w szeregi armii kontynentalnej dzielnie walczył z tłumiącymi rebelię wojskami angielskimi. Jego zasługi i talenty zostały docenione przez władze Stanów Zjednoczonych Ameryki nadaniem mu stopnia generała brygady. Pułaski zmarł śmiercią żołnierską, na skutek ran poniesionych podczas szturm na ufortyfikowane miasto Savannah.

Miejscem w Polsce, w którym pamięć o bohaterze dwóch narodów szczególnie pielęgnuje się, jest Warka. Taki stan rzeczy jest niewątpliwie związany z majątkiem Winiary, który niegdyś stanowił własność rodu Puławskich. Kazimierz będąc dzieckiem, uczył się w szkole parafialnej w Warce położonej w pobliżu majątku. W młodocianym wieku, chętnie spędzał wolny czas w Winiarach, które stanowiły doskonałą bazę do wypraw myśliwskich w pobliskich lasach. Współcześnie, pamięć o generale Pułaskim jest w Warce bardzo żywa a jej kultywowanie przybiera coraz to nowe oblicza. W Warce, znajdują się między innymi: ulica, szkoła, hotel noszące w swej nazwie nazwisko bohatera dwóch narodów. Oprócz tak tradycyjnych metod uhonorowania bohaterskiego żołnierza w wareckich Winiarach mieści się kompleks muzealny, niemalże w całości poświęcony Kazimierzowi Pułaskiemu. Instytucja ta poza swoją statutową działalnością, aktywnie angażuje się w coraz to nowe sfery po-

pularyzowania postaci generała. Są między innymi współorganizowane przez muzeum: piknik historyczno-kulturalny Vivat Pułaski oraz bieg Pułaskiego.

1. Życie Kazimierza Pułaskiego

Kazimierz Pułaski herbu Ślepoworon¹ był jednym z dziewięciorga dzieci (3 synów, 6 córek) narodzonych z małżeństwa zawartego 7 X 1738 r. pomiędzy Józefem Pułaskim i Małgorzatą z Zielińskich. Kazimierz przyszedł na świat 6 III 1745 r. w warszawskiej rezydencji rodziców mieszczącej na rogu ulicy Wareckiej i Nowego Światu². W obliczu ciężkiego stanu zdrowia noworodka, udzielono mu chrztu z wody zaraz po porodzie. Gdy widmo śmierci oddaliło się od Kazimierza, sakrament uroczyste powtórzono 14 III 1745 r. w warszawskim kościele Świętego Krzyża³. Podczas ceremonii urządzonej z wielkim przepychem, nadano Pułaskiemu imiona Kazimierz – Michał – Waclaw – Wiktor. Na rodziców chrzestnych dziecka poproszono znamienitości XVIII w. Rzeczypospolitej w osobach wojewody mazowieckiego Stanisława Poniatowskiego i księżnej Marii Zofii Czartoryskiej podkanclerzyny litewskiej.

Wczesne dzieciństwo Kazimierza było okresem życia, o którym nie zachowały się praktycznie żadne wzmianki. Szersze informacje o Pułaskim pochodzą dopiero z okresu pobierania edukacji w szkole parafialnej w Warce i dalszego kształcenia w warszawskiej szkole księży teatynów (podczas przerw wakacyjnych u teatynów, młody Kazimierz przyjeżdżał do majątku w podwareckich Winiarach by zażyć odpoczynku i móc polować w pobliskiej Puszczy Kozienickiej⁴. Nauka nie była jednak tym, do czego Kazimierz został stworzony. Idąc za przykładem swojego starszego brata Franciszka, porzucił edukację, wstępując na służbę u królewicza Karola, Krystiana, Józefa Wettyna. Wraz z saskim księciem odbył (od października 1762 r. do maja 1763 r.) nieudaną misję przywrócenia wpływów Warszawy w księstwie kurlandzkim, stanowiącym lenno Rzeczypospolitej. Służba u syna króla Augusta III Sasa uzmysłowiła Kazimierzowi, jak groźny dla targanej kryzysem polityczno-gospodarczym Ojczyzny jest rosyjski absolutystyczny imperializm⁵.

¹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*. T. 7. Lipsk 1841, s. 377.

² J. Pinkowski, *Szczątki Kazimierza Pułaskiego w Savannah. Dowody fizyczne*. W: *40 lat muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce*. Red. I. Stefaniak. Warka 2007, s. 82.

³ Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce, *Kopia strony księgi urodzin z 14 III 1745 r. z kościoła p.w. Św. Krzyża w Warszawie*.

⁴ W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski*. Kraków 1931, s. 9.

⁵ A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułaski 1745-1779*. Wrocław 2004, s. 20.

Po powrocie do kraju, Pułaski wraz z ojcem Józefem i braćmi Franciszkiem i Antonim udał się do Warszawy, gdzie wziął udział w elekcji (6 IX 1764 r.) i koronacji (27 XI 1764 r.) króla Stanisława Augusta Poniatowskiego⁶. Nowy monarcha przystąpił do przeprowadzania ograniczonych reform, zaś wspierająca króla frakcja Czartoryskich zażądała wycofania z Rzeczypospolitej stacjonujących jednostek wojsk rosyjskich. Takie postępowanie pociągnęło za sobą błyskawiczną reakcję Rosji i Prus, które zaczęły organizować intrygę wymierzoną w obóz reformatorski. Pretekstem, którym posłużyła się dyplomacja petersburska i berlińska była ciągnąca się od lat nieuregulowana kwestia innowierców⁷. Od momentu ponownego jej poruszenia dalsze wypadki potoczyły się lawinowo, a ojciec Kazimierza Józef Pułaski odegrał w nich znaczącą rolę.

By nie dopuścić do wejścia w życie postulatów głoszonych przez innowierców, w rzeczywistości inspirowanych przez Rosję i Prusy, 29 II 1768 r. w barskim klasztorze karmelitów zawiązana została konfederacja wymierzona w petersburską kuratelę⁸. Niebagatelną rolę w barskim zrywie odegrał Kazimierz, dla którego był to początek znakomitej kariery wojskowej. Młody Pułaski na samym początku konfederacji otrzymał wraz z braćmi Franciszkiem i Antonim nominację na stopień pułkownika wojsk rebelianckich. Otrzymana szarża dała Kazimierzowi okazję do zaprezentowania swojego samorodnego talentu wojskowego. Umiejętności taktyczne, stosowanie forteli, nieprzeciętna brawura, pozwoliły Pułaskiemu na początku działań zbrojnych odnieść kilka spektakularnych zwycięstw (20 IV 1768 r. Pohoreł – kilkudniowa obrona linii rzeki Słuczy w okolicach Konstatntynowa)⁹ po których otrzymał przydomek regimentarza podjazdowego. Kolejnym wyczynem, który śmiało można zapisać na konto pułkownika Pułaskiego była komenda nad rebeliancką załogą broniącą (18 V 1768 r. – 13 VI 1768 r.) klasztoru berdyczowskiego przed przeważającymi siłami rosyjskimi¹⁰.

Po krótkotrwałej niewoli i odtworzeniu swego oddziału, Kazimierz ponownie wrócił do walki z siłami rosyjskimi okupującymi Rzeczypospolitą¹¹. Do

⁶ J. Roszko, *Ostatni rycerz Europy*. Katowice 1983, s. 38.

⁷ Innowiercy w Koronie i na Litwie mieli ograniczone prawa społeczno – polityczno - religijne. Jednak ich sytuacja była lepsza niż w większości z krajów Europy takich jak: Francja, Anglia, Hiszpania, Rosja, Austria). Od 1712 r. dysydenci nie mogli zasiadać w senacie, w 1717 r. sejm ograniczył im możliwości budowania zborów i odebrał prawo publicznego kultywowania swoich praktyk. Ustawy z 1733 r. wykluczały ich obecność jako posłów na sejm oraz odebrały prawo piastowania urzędów publicznych. Zob. B. Kumor, *Historia Kościoła*. T. 6. Lublin 2005, s. 128.

⁸ N. Davies, *Boże Igrzysko*. Kraków 2002, s. 483.

⁹ J. S. Kopczewski, *Kazimierz Pułaski*. Warszawa 1979, s. 37.

¹⁰ A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułaski 1745-1779*, s. 48.

¹¹ J. S. Kopczewski, *Kazimierz Pułaski*, s. 43.

poważnej konfrontacji Pułaskiego z wrogiem doszło w marcu 1769 r. kiedy to pod umocnioną pozycję rebeliancką w Okopach Świętej Trójcy podszedł korpus generała Izmałowa. Rebelianci dowodzeni przez Kazimierza bohatersko stawili opór Rosjanom, jednak w obliczu miazdzącej przewagi wroga zmuszeni zostali do salwowania się ucieczką pod osłoną nocy¹². Kolejną dużą akcją zbrojną przeprowadzoną przez Kazimierza wraz z bratem Franciszkiem była nieudana próba opanowania Lwowa, mająca miejsce w końcu maja 1769 r.¹³ Po tym paśmie klęsk i niepowodzeń regimentarz podjazdowy odnotował wreszcie serie drobnych sukcesów bojowych, zwyciężając między innymi pod: Kukielkami, Słonimem, Myszą, Dworcem i Nołczadzią. Rosnąca sława zdolnego zagńczyka pozwoliła mu na wybranie go 5 VIII 1769 r. w Ostrołęce na marszałka łomżyńskiego¹⁴.

Niestety, Pułaski już w nieco ponad miesiąc po tym zaszczycie doznał niemal kompletnej klęski w bitwie pod Włodawą, stoczonej nocą z 13 na 14 IX 1769 r. Cios był dla Kazimierza podwójnie dotkliwy, oprócz rozbicia niemal całego oddziału na polu chwały poniósł śmierć jego brat Franciszek¹⁵. Po tej porażce, dla odnowienia zdzięsiątkowanego oddziału, marszałek łomżyński przeniósł swe siły w górzyste masywy Karpat¹⁶. W pierwszym kwartale 1770 r. operował na terenach Sądectczyzny i okolicach Nowego Targu. Od połowy 1770 r. zaangażował się poważnie w polityczną działalność, docierając do najwyższego kręgu władz konfederacji. Nie przeszkodziło to Pułaskiemu w rozbudowywaniu i szkoleniu ciągle rosnącego oddziału.

W początku września 1770 r. Kazimierz przeprowadził swoją najbardziej spektakularną akcję, będącą zarazem jednym z największych sukcesów konfederatów barskich. Był nią rajd bojowy na trasie Kraków – Skalbierz – Częstochowa. Uwieńczeniem tej akcji było opanowanie (10 IX 1770 r.) potężnie ufortyfikowanego klasztoru paulinów na Jasnej Górze¹⁷. Twierdza ta stała się wkrótce zapleczem dla dokonywanych przez Pułaskiego licznych kawaleryjskich ekspedycji. Była również miejscem odpierania przez konfederatów licznych szturmów podczas czynionych przez Rosjan oblężeń. Heroizm załogi Jasnogórskiej twierdzy dowodzonej przez Pułaskiego, niczym nie ustę-

¹² J. Roszko, *Ostatni rycerz Europy*, s. 120.

¹³ A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułaski 1745-1779*, s. 60.

¹⁴ Tamże, s. 64.

¹⁵ W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski*, s. 116.

¹⁶ Tenże, *Konfederacja barska*. T. 1. Warszawa 1991, s. 270.

¹⁷ A. Kitowicz, *Pamiętniki do panowania Augusta III i Stanisława Augusta*. Poznań 1840, s. 181.

pował temu z obrony klasztoru (od 18 XI do 27 XII 1655 r.) w dobie potopu szwedzkiego (1655-1660 r.)¹⁸.

Zwycięstwa odnoszone przez Kazimierza uczyniły z niego bohatera, którego popularność zaczęła wykraczać poza granice Rzeczypospolitej. Dwór petersburski wraz z kolaborującym królem Stanisławem Augustem Poniatowskim zdał sobie sprawę, że nie uda się stłumić rebelii bez skompromitowania jej w oczach szlachty i opinii międzynarodowej. Sposobem na rzucanie potwarzy na ruch barski była sfingowana przez dwór petersburski próba porwania króla Stanisława Augusta z 3 XI 1771 r.¹⁹ Cel prowokacji został w pełni osiągnięty, uwolniony w tajemniczych okolicznościach monarcha obarczył konfederatów o próbę dokonania zabójstwa, personalizując swe zarzuty pod adresem Kazimierza Pułaskiego, będącego wówczas jednym z najbardziej popularnych rebeliantów²⁰. Skompromitowany w ten sposób ruch barski, próbując ratować swoją opinię odciął się zdecydowanie od Kazimierza nie pozwalając mu nawet na złożenie stosownych wyjaśnień. Na niewiele się to zdało, infamia rzucona na buntowników przesądziła o losach zrywu²¹. Pułski mimo postawionych oskarżeń nie tracił nadziei, do końca walcząc z wojskami rosyjskimi w oparciu o Jasnogórską twierdzę. Gdy sytuacja pokazała bezsensowność stawiania dalszego oporu, Kazimierz zdecydował się na opuszczenie obleganego klasztoru. Nie mogąc liczyć na litość po spodziewanej kapitulacji fortecy 31 V 1772 r., „ostatni rycerz Europy” w przebraniu kupca przekradł się przez wrogie linie uciekając poza granicę Rzeczypospolitej²².

Życie emigracyjne we Francji i państewkach niemieckich nie przyniosło jednak Kazimierzowi spodziewanego spokoju. Prócz doskwierającej biedy, musiał cały czas uważać na poszukujących go agentów rosyjskiego wywiadu. Odiu niedoszłego królobójcy skutecznie uniemożliwiało mu zabiegi o podjęcie służby w armiach francuskiej i hiszpańskiej²³. Wobec braku możliwości powrotu do Rzeczypospolitej, po z górą czterech latach tułaczek, Pułski rozpoczął starania o przyjęcie w szeregi armii amerykańskiej²⁴. Po kolejnym roku spędzonym na działaniu zmierzającym w tym kierunku wyjazd do zbuntowa-

¹⁸ W. Konopczyński, *Dzieje Polski Nowożytnej*. T. 2. Warszawa 1986, s. 19.

¹⁹ W. Konopczyński, *Dzieje Polski Nowożytnej*, t. 2, s. 201.

²⁰ A. Lenkiewicz, *Skuteczna obrona Jasnej Góry w czasie konfederacji barskiej oraz uwikłanie Kazimierza Pułaskiego w jego rzekomy udział zamachu na króla*. W: *40 lat muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce*. Red. I. Stefaniak. Warka 2007, s. 155.

²¹ W. Konopczyński, *Dzieje Polski Nowożytnej*, t. 2, s. 201.

²² A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułski 1745-1779*, s. 101.

²³ Tamże, s. 110.

²⁴ J. Roszko, *Ostatni rycerz Europy*, s. 305.

nych kolonii stał się faktem. Kazimierz bezpowrotnie opuścił Europę na pokładzie statku Massachusetts nocą 5/6 VI 1777 roku²⁵.

Po zakończonym szczęśliwie rejsie, polski patriota udał się do kwatery głównodowodzącego armii amerykańskiej Jerzego Waszyngtona, któremu zaproponował stworzenie jednostek kawalerii. Wódz naczelny, zapoznawszy się wcześniej ze zdolnościami bojowymi Polaka, zaaprobował jego propozycje. 21 IX 1777 r. Pułaski został mianowany dowódcą całej kawalerii armii kontynentalnej w randze generała brygady²⁶. Jako dowódca jazdy walczył m.in. w bitwach pod: Germantown (3 X 1777r.) i Haddonsfield (4 III 1778 r.). Pomimo wykazania wybitnych umiejętności dowódczych, Kazimierz nie potrafił dojść do porozumienia z niższą kadrą oficerską swojego oddziału. Taki stan rzeczy skłonił go do złożenia dymisji zajmowanego stanowiska głównodowodzącego kawalerią.

Przyjęcie rezygnacji przez Jerzego Waszyngtona nie oznaczało bynajmniej zakończenia szlaku bojowego Pułaskiego. Polakowi udało się przekonać kongres kontynentalny do idei sformowania legionu, posiadającego szeroką autonomię operacyjną w walce z Anglikami. 28 III 1778 r. władze amerykańskie wyraziły zgodę na zorganizowanie takiej jednostki, pozwalając jednocześnie zachować Kazimierzowi stopień generała brygady²⁷. W końcu kwietnia 1778 r. ruszyła akcja werbunkowa do nowo powstającego oddziału²⁸. Symboliczną datą dla powstającego legionu było przekazanie mu jego sztandaru, które nastąpiło 18 V 1778 r. pod miejscowością Baltimore z rąk sióstr Morawskich. Generał Pułaski poprowadził swój oddział do boju m. in. w bitwach pod: Egg Harbor (14/15 X 1778 r.) i Charlestonem (11 V 1779 r.)²⁹.

Na początku maja 1779 r. rozpoczęła się ostatnia operacja wojskowa Kazimierza Pułaskiego. Zgodnie z otrzymanymi rozkazami jego legionowi polecono zasilenie sił generała Benjamina Lincolna, które wraz z francuskimi posiłkami dowodzonymi przez admirała hrabiego Jeana Baptiste d'Estainga miały zdobyć kontorlowane przez Anglików miasto Savannah. Po krótkim oblężeniu koalicyjne siły inspirowane przez admirała d'Estainga zdecydowały się na szturm umocnionego miasta. Jego termin został wyznaczony 9 X 1779 roku³⁰. To właśnie w trakcie ataku na reduty osłaniające miasto,

²⁵ Tamże, s. 319.

²⁶ A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułaski 1745-1779*, s. 116.

²⁷ L. Chodźko, *Kazimierza Pułaskiego starosty zazulienieckiego marszałka konfederacji łomżyńskiej regimentarza małego polskiego generała w wojsku amerykańskim*. Lwów 1869, s. 196.

²⁸ J. S. Kopczeński, *Kazimierz Pułaski*, s. 134.

²⁹ Z. Sułek, *Polacy w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych*. Warszawa 1976, s. 190.

³⁰ A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułaski 1745-1779*, s. 128.

w niejasnych okolicznościach został ciężko ranny kartaczem nasz bohater. Wiernym żołnierzom udało się wynieść dowódcę z pola bitwy i dostarczyć pod opiekę lekarza, który stanął na wysokości zadania i usunął kulę z ciała rannego³¹. Gorączkującego generała przetransportowano na pokład okrętu Wasp, który miał odtransportować rannych do pobliskiego Charlestonu. Śmierć Kazimierza Pułaskiego nastąpiła na morzu 11 X 1779 roku³². Według badań, prowadzonych przez historyka Jacka Pinkowskiego, śmierć generała Pułaskiego mogła nastąpić 15 X 1779 roku³³.

Co stało się jednak z ciałem bohatera Polski i Ameryki? Tu pojawiły się dwie hipotezy. Pierwsza z nich mówi, że zgodnie z marynarskim obyczajem ciało zostało zwrócone morzu (w tym wypadku oceanowi). Druga zaś, że jego doczesne szczątki pochowano we wsi Greenwich opodal Savannah. Pewnym faktem pozostaje to, że generał Pułaski doczekał się symbolicznego, uroczystego pogrzebu, który odbył się 21 X 1779 r. w Charleston. W następnym miesiącu Waszyngton, oddając cześć poległemu Polakowi nakazał, by warty pełniące straż w obozie armii kontynentalnej na hasło „Pułaski” dawały odzew „Polska”³⁴.

2. Dzieje Warki

Warka to niewielkie miasteczko (liczące nieco ponad 11 tys. mieszkańców) leżące na lewym brzegu rzeki Pilicy (niespełna 11 km od jej ujścia do Wisły)³⁵, oddalone w kierunku południowym o 56 km od Warszawy. Współcześnie, administracyjnie miejscowość znajduje się w województwie mazowieckim, powiecie grójeckim, będąc jednocześnie siedzibą gminy miejsko – wiejskiej³⁶. Przez Warkę przebiegają trzy drogi wojewódzkie nr: 730, 731, 736 oraz linia kolejowa nr 8 (łącząca Warszawę z Krakowem, szlak kolejowy jest dwutorowy jedynie na odcinku Warka – Radom, linia ma jeden tor wahadłowy)³⁷.

Etymologia nazwy miasta Warka jest tłumaczona przez językoznawców na trzy sposoby. Pierwsza koncepcja zakłada, że nazwa ta pochodzi prawdopodobnie od słowa warownia. Druga mówi, że miano zostało wzięte od licznych wirów rzecznych występujących w Pilicy. Trzecia bardzo odpowiadająca tra-

³¹ L. Chodźko, *Kazimierza Pułaskiego starosty...*, s.208.

³² A. Lenkiewicz, *Kazimierz Pułaski 1745-1779*, s. 129.

³³ J. Pinkowski, *Szczątki Kazimierza...*, s.83.

³⁴ Z. Sułek, *Polacy w wojnie...*, s. 204.

³⁵ W. Krawczyk, *Warka mały przewodnik*. Warszawa 1949, s. 3.

³⁶ G. Strycharz. *Spis miejscowości w Polsce*. Katowice 2001, s. 409.

³⁷ A. Wędrychowska. *Polska Nieznana*. Warszawa 2005, s. 162.

dycji miejscowości głosi, że jej rodowód wywodzi się od warzenia piwa (są dowody na to, że piwo ważono w tej okolicy już w IX w.).

Kolejną niecisłością dotyczącą Warki jest spór toczony o datę nadania miastu praw miejskich. Pojawiają się różne hipotezy, datujące ten fakt na przedział czasowy lat 1284–1321³⁸. Z całą pewnością możemy stwierdzić, że Warka jest miastem od 16 VI 1321 r., kiedy książę czerski Trojden I potwierdził nadanie zakonowi dominikanów młyna w tym mieście (Warka musiała być już miastem wcześniej, skoro została tak określona w potwierdzeniu nadania). W XIV i XV w. miasteczko bogaciło się korzystając z dogodnego miejsca na szlakach handlowych. W Warce szybko rozwinęło się rzemiosło i piwowarstwo³⁹. Piwo z tamtejszych browarów zdobyło uznanie księcia Bolesława V Warszawskiego, który w 1483 roku⁴⁰ nadał przywilej monopolu dostaw wareckiego złotego trunku na dwór książęcy⁴¹. XVI w. przyniósł miastu nowe przywileje, dalszy rozwój handlu, co pozwoliło stać się Warce jednym z kluczowych miast na Mazowszu. Niestety dorobek i dalszy rozwój miasta został bezpowrotnie przekreślony w XVII w. W tym czasie Warkę nawiedziły trzy duże pożary (1616, 1650 i 1656 r.) trawiąc znaczną część jej drewnianej zabudowy. Ruiny miasta dopełniły prowadzone działania wojenne „potopu szwedzkiego” oraz szalejące epidemie⁴². 7 III 1656 r. pod Warką rozegrała się zwycięska dla Rzeczypospolitej bitwa z wojskami szwedzkimi⁴³. XVIII w. to dalszy czas regresu Warki, spowodowanego zniszczeniami wywołanymi III wojną północną.

Paradoksalnie XVIII stulecie było również okresem, w którym swe losy z podupadłym miasteczkiem związał najbardziej znamienity mieszkaniec (obok najbardziej popularnego Kazimierza Pułaskiego bardzo znanymi ludźmi związanymi z Warką są: Piotr Wysocki bohater powstania listopadowego i działacz patriotyczno-społeczny, Władysław Kononowicz powstaniec styczniowy, Adam Jarzębski XVII w. kompozytor). To właśnie tu w podwareckim

³⁸ S. Pazdra. *Geneza i rozwój Warki*. W: *Dzieje Warki 1321-1971*. Red. B. Dymek. Warszawa 1975, s. 48.

³⁹ A. Kornatek. *Rzemiosło wareckie w XIV-XVIII w.* W: *Dzieje Warki 1321-1971*. Red. B. Dymek. Warszawa 1975, s. 68.

⁴⁰ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. B. Chlebowski, t. 12. Warszawa 1892, s. 954.

⁴¹ Piwo wareckie – było bardzo lubiane przez nuncjusza papieskiego w Rzeczypospolitej Hippolita Aldobrandiniego (1588–1589), późniejszego papieża Klemensa VIII (30 I 1592 – 3 III 1605 r.). Anegdota związana z jego osobą mówi, że cierpiący na chorobę wrzodową papież miał wypowiedzieć słowa „O santa piva di Polonia! O santa birra di Warka!” zaś zebrani w koło Klemensa VIII duchowni myśląc, że chodzi o nie znaną im świętą odrzekli „O Santa Piva, ora pro eo”!

⁴² A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*. Warszawa 1979, s. 8.

⁴³ M. Nagielski, *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej*. Warszawa 2005, s. 215.

dworze podczas (współcześnie Winiary są jedną z siedmiu dzielnic Warki) wakacyjnych przerw w nauce u teatynów, spędzał przyszły bohater narodów polskiego i amerykańskiego.

Obecność Kazimierza Pułaskiego w miasteczku mimo, że nie wniosła za sobą prawie nic prócz symbolu, była dla Waretczan wyrazem przywiązania, patriotyzmu oraz powodem do dumy. Ustne przekazy dotyczące bohaterskiego generała zostały znacząco wsparte w 1929 r., kiedy to w 150 rocznicę śmierci Pułaskiego zaczęły ukazywać się na rynku liczne publikacje, przybliżające i odświeżające jego postać. Autorami jubileuszowych prac byli m.in.: Jerzy Ciepeliowski, Waclaw Szczygielski, Władysław Bogatyński, Jan Czempiński, ks. Józef Makłowicz (każdy z tych autorów wydał w 1929 r. swoją książkę poświęconą Pułaskiemu). Prawdziwym przełomem w badaniu i popularyzowaniu osoby marszałka łomżyńskiego była jednak dopiero praca wybitnego profesora Władysława Konopczyńskiego zatytułowana *Kazimierz Pułaski-życiorys*, wydana w 1931 r. Pieczętowicie pielęgowanej pamięci ludzkiej o dzielnym zagończyku i jego rodzinnej rezydencji w Winiarach nie zatarł czas, nie zniweczyły jej również zniszczenia II wojny światowej, które niemal zrównały Warkę z ziemią⁴⁴. W odbudowywanym miasteczku postać Kazimierza Pułaskiego zajęła godne miejsce i dalej wywiera wpływ na współczesną Warkę, o czym możemy się obecnie przekonać zwiedzając urokliwą miejscowość.

3. Hotel „Pułaski”

Wjeżdżając do Warki ul. Grójecką (poza miastem to droga wojewódzka nr 730) lub Puławską (poza miastem to droga wojewódzka nr 731) docieramy do ronda im. Jana Pawła II, za którym zaczyna się wiodąca w stronę centrum miejscowości ul. Warszawska. Przy ul. Warszawskiej 27, tuż za pomnikiem Lotników Polskich (przez młodzież zwanego „widelcem” ze względu na swój specyficzny wygląd) mieści się założony w 1993 r. jednogwiazdkowy hotel „Pułaski”. Ten nieduży obiekt posiada w swej ofercie 50 miejsc noclegowych w pokojach (1-2-3-4-5-6 osobowych) i apartamentach⁴⁵. Do dyspozycji gości znajduje się również świetlica i całodobowy bufet. Oprócz obiektu usytuowanego przy ul. Warszawskiej kompleks hotelowo-wypoczynkowy „Pułaski” posiada w swej ofercie zespół domków letniskowych (ze 100 miejscami) zlokalizowanych nad Pilicą. Uzupełnieniem bazy turystycznej jest malowniczo położone pole namiotowe.

⁴⁴ J. S. Kopezewski, *Kazimierz Pułaski*, s. 5.

⁴⁵ Folder reklamowy hotelu „Pułaski”.

4. Szkoła podstawowa nr 2 im. Kazimierza Pułaskiego

Niespełna 300 m od hotelu „Pułaskiego” na ul. Polnej 17 mieści się publiczna szkoła podstawowa nr 2 im. Kazimierza Pułaskiego. Prekursorką obecnej szkoły była 7 klasowa szkoła powszechna, powołana do istnienia w 1930 r. Dalszy jej rozwój przerwał wybuch II wojny światowej. Naukę w szkole wznowiono tuż po wyzwoleniu miasta spod okupacji niemieckiej w lutym 1945 roku⁴⁶. W 1947 r. nauczanie przeniesiono do naprawionego gmachu szkoły nr 2 w którym swoją siedzibę miała tam połączona szkoła podstawowa nr 1 (połączona ze szkół nr 1 i nr 2 utworzonych w 1930 r.), kierowana przez Wiktora Krawczyka. Na skutek zwiększającej się liczby uczniów w 1948 r. dokonano reformy administracyjnej, dzieląc placówkę ponownie na dwie niezależne szkoły. Stale wzrastająca liczba dzieci, wobec których należało realizować obowiązek szkolny stawiła przed władzami lokalnymi konieczność wybudowania większej placówki.

Decyzja o budowie nowego budynku szkolnego zapadła w 1958 r. na mocy rezolucji Miejskiej Rady Narodowej. Od podjęcia uchwały do rozpoczęcia budowy minęło jednak prawie 5 lat. Dopiero 28 IX 1963 r. na wyznaczonym placu położono uroczystie kamień węgielny⁴⁷. Budowa od samego początku nie mogła nadążyć z harmonogramem. Władzom komunistycznym jednak bardzo zależało, by szybko dokończyć inwestycję, gdyż znajdowała się ona w ramach ogólnokrajowej akcji „Tysiąc szkół na Tysiąclecie Państwa Polskiego”. Ukończony obiekt oddano do użytku w maju 1965 r., a szkoła w ramach tysiąclatki została sklasyfikowana z nr 900. Wkrótce po uroczystym otwarciu rada pedagogiczna wraz z komitetem rodzicielskim złożyła wniosek do Kuratorium z prośbą o zgodę na nadanie szkole nr 2 imienia Kazimierza Pułaskiego, bohatera dwóch kontynentów. Wniosek kolegium pedagogiczno-rodzicielskiego został pozytywnie rozpatrzony. Na przestrzeni kolejnych 20 lat liczba dzieci w gminie wzrosła do tego stopnia, że część uczniów należało przenieść z przepełnionej szkoły nr 2 do nowo powstałych placówek nr 3 (1987 r.) i nr 4 (1994 r.). Współcześnie uczniowie szkoły nr 2, kultywując tradycję swojego patrona, biorą udział w wareskim biegu Pułaskiego w swoich kategoriach wiekowych.

5. Bieg Pułaskiego

W Warce aktywnie działają dwa lekkoatletyczne amatorskie kluby biegacza. Są nimi: KB Start Pułaski Warka (zrzesza około 30 ludzi) i KB Pułaski

⁴⁶ Źródło internetowe ze strony internetowej publicznej szkoły podstawowej nr 2 im. Kazimierza Pułaskiego w Warce, <http://www.szkolanr2.warka.pl/index.php?dir=inne&item=03>

⁴⁷ Tamże, <http://www.szkolanr2.warka.pl/index.php?dir=inne&item=03>

Strong Warka. Na przestrzeni ostatnich kilku lat obydwie zrzeszenia sportowe pomagały na przemian m. in.: Centrum Sportu i Rekreacji w Warce, Urzędowi Miasta i Gminy w Warce, Stowarzyszeniu W.A.R.K.A we współorganizacji biegu im. Kazimierza Pułaskiego. Impreza przygotowana jest dla dorosłych i dzieci podzielonych na grupy wiekowe. Główny bieg ulicami Warki odbywa się na dystansie 10 kilometrów i przeznaczony jest dla osób pełnoletnich (bądź takich, które ukończyły 16 lat i posiadają zgodę rodziców lub prawnych opiekunów). Impreza w swych założeniach zwyczajowo odbywa się w październiku i ma na celu uczczenie pamięci Kazimierza Pułaskiego oraz popularyzację biegania wśród społeczeństwa. 4 X 2009 r. odbyła się X jubileuszowa edycja biegu. Start i meta wyścigu miała swe miejsce na rynku miejskim w Warce (plac Stefana Czarnieckiego).

6. Podobizna Kazimierza Pułaskiego na piwie browaru Warka

W oparciu o wielowiekową tradycję ważenia piwa w Warce i stale rosnącego w Polsce zapotrzebowania na „złoty trunek” w 1968 r. podjęto decyzję o wybudowaniu w tym mieście nowoczesnego browaru. Prace budowlane rozpoczęto dopiero w 1972 r. a ukończony i przygotowany do podjęcia produkcji obiekt oddano do użytku w 1975 roku⁴⁸. Od 1 VI 1976 r. browar stanowił samodzielne przedsiębiorstwo (przez krótki czas od chwili powstania podlegał warszawskim zakładom piwowarskim). Po upadku komunizmu w Polsce i przejściu gospodarki na tor wolnorynkowy w 1994 r. browar został sprywatyzowany. Przejęcie zakładu przez prywatnego inwestora pociągnęło za sobą szeroko zakrojoną modernizację i restrukturyzację przedsiębiorstwa. Przełomową datą dla wareckiego browaru był 9 XI 1999 r., kiedy zakład wszedł w skład Grupy Żywiec S.A.

Pomimo swej ogólnopolskiej renomy, browar warecki nie zapominał o regionie z którego pochodzą jego korzenie. Od lat przedsiębiorstwo aktywnie wspiera życie społeczno - kulturalne Warki i jej okolic. Przykładem takiej działalności jest między innymi mecenat nad znajdującym się w Winiarach muzeum im. Kazimierza Pułaskiego. Oprócz stałej ekspozycji sponsor wspiera również imprezy okolicznościowe organizowane przez muzeum. Jednocześnie Browar Warka nawiązuje do dziedzictwa Kazimierza Pułaskiego, wykorzystując jego wizerunek w celach marketingowych. Portret bohatera narodów polskiego i amerykańskiego znajdował się na etykietach piw: Warka Jasne Pełne i Warka Strong. Obecnie postać generała zdobi jedynie opakowania piwa Warka Strong. W najbliższym czasie władze Grupy Żywiec S.A. planują przeprowadzić nową kampanię reklamową Warki Strong, mającą zmienić wi-

⁴⁸ A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*. Warszawa 1979, s. 11.

zerunek tego piwa. Czy Kazimierz Pułaski pozostanie nadal postacią markującą piwo w areczie? To pokaże czas.

7. Ulica Kazimierza Pułaskiego w Warce

Powszechnie kultywowana w Warce pamięć o Kazimierzu Pułaskim znajduje również swe odbicie w nazewnictwie jednej z ulic, która swe miano czerpie właśnie od imienia i nazwiska bohatera dwóch narodów. Ulica Kazimierza Pułaskiego znajdująca się w miasteczku jest jedną z mniej znaczących arterii Warki. Droga ta zaczyna się z przedłużenia ulicy Franciszkańskiej przy dojeździe do niej ulicy Cmentarnej i Ogrodowej⁴⁹. Długość całej szosy nie przekracza 800 m, zaś charakter ulicy jako jednej z ważniejszych arterii Warki zostaje utracony po niespełna 300 m, kiedy to na rozjeździe rolę węzła komunikacyjnego przejmuje ul. Turystyczna. Ulica Kazimierza Pułaskiego została skierowana jako droga lokalna poprzez dzielnicę mieszkalną do znajdującego się na jej końcu muzeum im. Kazimierza Pułaskiego. Przy ul. Kazimierza Pułaskiego oprócz budownictwa jedno i wielorodzinnego znajduje się wytwórnia win i koncentratów owocowych WARWIN S.A. W swej ponad 50 letniej tradycji zakład ugruntował swą pozycję na rynku, stając się jednocześnie jednym z większych pracodawców w gminie⁵⁰.

Przy ulicy Kazimierza Pułaskiego 10 w budynku przekazanym przez Warwin S.A. w l. 1994 – 2007 funkcjonowała Publiczna Szkoła Podstawowa Nr 4 imienia Jana Pawła II w Warce⁵¹. Władze gminy zaniebrały jednak czynności administracyjno – prawne związane z otrzymaniem tej nieruchomości, co pociągnęło za sobą 3 VII 2007 r. wezwanie do wydania nieruchomości w ręce winiarni pod groźbą wstąpienia na drogę sądową. Szkoła nr 4 wraz z uczniami została przeniesiona 13 VII 2007 r. do gmachu Szkoły Podstawowej nr 2 im. Kazimierza Pułaskiego, gdzie funkcjonowała jako oddzielna jednostka administracyjna do chwili jej zlikwidowania 31 VIII 2008 r. Po rozwiązaniu placówki większość jej nauczycieli i uczniów znalazła nowe miejsca pracy i nauki w szkole nr 2.

⁴⁹ R. Matyjas, *Pamięć o Kazimierzu Pułaskim w Warce – próba bilansu*. W: *40 lat Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce*. Red. I. Stefaniak. Radom 2007, s. 155.

⁵⁰ A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*, s. 11.

⁵¹ *Uchwała Nr XXVII/172/08 Rady miejskiej w Warce z dnia 16 VI 2008 r. w sprawie: likwidacji Publicznej Szkoły Podstawowej Nr 4 im. Jana Pawła II w Warce*.

8. Muzeum Kazimierza Pułaskiego w Warce

W odległości ok. kilometra od wareskiego rynku w dzielnicy Winiary przy ul. Kazimierza Pułaskiego 24 znajduje się obszerny kompleks muzealno – rekreacyjny poświęcony niemal całkowicie osobie Kazimierza Pułaskiego⁵². W jego skład wchodzi: zrekonstruowany dwór, który stanowi siedzibę muzeum, park rekreacyjny oraz pomnik generała.

Początki historii rezydencji w Winiarach sięgają końca lat 80-tych XVII w., kiedy to magnat Stanisław Antoni Szczuka, herbu Grabie, zlecił znamienitemu architektowi Augustynowi Wincentemu Locci wybudowanie pod Warką swej nowej siedziby⁵³. Niepełne informacje dotyczące budowy obiektu i otaczającego go folwarku pochodzą z korespondencji między architektem a zleceniodawcą datowanej na 13 VIII 1689 roku⁵⁴. W XVIII w. dwór w Winiarach stał się domeną rodu Zielińskich, herbu Świnka. Na mocy sakramentu małżeństwa zawartego 7 X 1738 r. pomiędzy Józefem Pułaskim (1704-1769) a Marią Zielińską (1721-1792) majątek ten, jako jeden z elementów posagu panny młodej, zasilił fortunę rodową Pułaskich. Posiadłość w swej bogatej historii wielokrotnie przechodziła z rąk do rąk. Od Pułaskich dworek wraz z okolicą pozyskali Walewscy. Kolejnymi właścicielami nieruchomości były kolejno rodziny: Brochowskich, Zaborowskich, Jordanów, Kurtzów, Pozorów, Czetwertyńskich, Szczuków i Roztworowskich.

Częste zmiany właścicieli dworku w XIX w. pociągały za sobą adaptacje budowli zgodnie z uznaniem i upodobaniem kolejnych gospodarzy. Takie nieodpowiedzialne postępowanie spowodowało, że gmach stracił niemal swój cały XVII-wieczny wygląd, z takim kunsztem stworzony ręką mistrza Locciego. Ostatnim prywatnym właścicielem posiadłości od grudnia 1921 r. do 1946 r. był hrabia Waław Godziemba Dąmbiski. Podczas dwudziestolecia międzywojennego dworek był odwiedzany przez dygnitarzy państwowych, nie zabrakło też wybitnych przedstawicieli kultury nauki i sztuki z malarzem Józefem Mehofferem na czele⁵⁵.

W okresie II wojny światowej dwór, podobnie jak cała okolica, doznał poważnych zniszczeń. Po wojnie dekret władz komunistycznych z 8 VIII 1946 r. położył kres własności prywatnej majątku. Na jego mocy, dwór i okalający go park został znacjonalizowany, jak wiele podobnych obiektów w okrojonej Polsce. Przejęty przez państwo gmach wykorzystany został do celów edukacyjnych, służąc jako budynek szkolny gimnazjum i liceum ogólnokształcące-

⁵² J. S. Kopczewski, *Kazimierz Pułaski*, s. 6.

⁵³ A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*, s. 22.

⁵⁴ *Przewodnik po muzeum im Kazimierza Pułaskiego w Warce*. Red. I. Stefaniak Warka 2004, s. 3.

⁵⁵ T a m ż e.

go. Takie wykorzystanie rezydencji uchroniło ją przed dalszym niszczeniem i zakusami władz związanymi z potencjalną rozbiórką.

Wreszcie po kilkuletniej degrengoladzie obiektu, w początkach marca 1947 r. dwór w Winiarach stał się miejscem jubileuszowej uroczystości z okazji 200 rocznicy urodzin Kazimierza Pułaskiego⁵⁶. W imprezie tej wzięli udział członkowie amerykańskiej Polonii, nie zabrakło też przedstawiciela władz Stanów Zjednoczonych Ameryki w osobie vice-ambasadora w Polsce Geralda Keitha. Ceremonia akademii poświęconej generałowi stała się jednocześnie sygnałem do podjęcia wysiłków utworzenia w dworze muzeum regionalnego w Warce. Twórcami i realizatorami tej inicjatywy byli działacze Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Ich starania zostały uwieńczone sukcesem, kiedy w 1948 r. władze ministerstwa kultury i sztuki uznały winiarski kompleks pałacowo – parkowy za zabytek. Po przeprowadzeniu niezbędnych przygotowań w 1951 r. muzeum regionalne powiatu grójeckiego otworzyło swoje podwoje dla zwiedzających. Stale rosnąca liczba turystów krajowych i zagranicznych spowodowała, że w 1959 r. czyli w 180 rocznicę śmierci Kazimierza Pułaskiego odsłonięto w parku symboliczny obelisk poświęcony pamięci generała⁵⁷.

Wśród zaproszonych na uroczystość gości ponownie znaleźli się przedstawiciele ambasady Stanów Zjednoczonych Ameryki. Od tego czasu amerykańskie władze dbały, by na corocznych obchodach urodzin i śmierci Kazimierza Pułaskiego znajdował się ich przedstawiciel. Posunięcie to, prócz wyrazów szacunku oddawanego generałowi, miało wyraźny wydźwięk polityczny, wymierzony we władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Pomimo, że wizyty delegatów amerykańskiej ambasady w Winiarach były solą w oku komunistycznych władz, te nie zdecydowały się na zamknięcie muzeum. Przyczyną takiej decyzji były liczne wpływy dewizowe pozostawiane przez turystów wywodzących się z amerykańskiej Polonii. To właśnie rachunek ekonomiczny przesądził o tym, że 18 I 1961 r. gabinet premiera Józefa Cyrankiewicza podjął uchwałę o odbudowie dworu i powołaniu w jego murach muzeum historyczno – biograficznego im. Kazimierza Pułaskiego. Decyzja ta wymusiła przeniesienie liceum mieszczącego się dotąd w obiekcie. Posunięcie to pozwoliło w zwolnionych przez szkołę pomieszczeniach przeprowadzić w latach 1962-1966 gruntowną renowację budynku⁵⁸. W trakcie przeprowadzanego remontu brak kompetencji wykonawców doprowadził do pęknięcia instalacji wodno-kanalizacyjnej, co pociągnęło za sobą zalanie odnawianego pałacyku. Nieumyślnie spowodowana awaria mogła doprowadzić do przesunięcia pla-

⁵⁶ I. Stefaniak, *40 lat Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego i perspektywy rozwoju*. W: *40 lat muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce*. Red. I. Stefaniak. Warka 2007, s. 133.

⁵⁷ T a m ż e.

⁵⁸ A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*, s. 22.

nowanego terminu otwarcia muzeum. Pomimo przeciwności losu muzeum otworzyło swe podboje dla zwiedzających 1 I 1967 r.⁵⁹. W pierwszej połowie lat 70-tych XX w. bezskutecznie starano się dokonać rozbudowy obiektu.

Współcześnie winiarski pałacyk ma zapewnić lepsze perspektywy funkcjonowania i rozwoju, niż miało to miejsce przed 1989 r. Szansą dla muzeum są obecnie dotacje Unii Europejskiej przeznaczane na ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach funduszy wyasygnowanych przez wspólnotę na l. 2007-2013 r. Przykładem tego może być fakt, iż na przełomie września i października 2009 r. rozpoczął się trwający do 2010 r. kapitalny remont dworku, którego zadaniem było przywrócenie obiektowi dawnego blasku oraz dokonanie w nim niezbędnych modernizacji. Oprócz renowacji istniejącego pałacyku, szerokie plany inwestycyjne zakładają między innymi wybudowanie w l. 2010-2011 nowoczesnego centrum edukacyjno-muzealnego⁶⁰. O tym, że na projekty te nie zabraknie środków finansowych, muzeum zawdzięcza decyzji Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 20 IV 2009 r., na mocy której przyznano placówce dofinansowanie kwotą 9 200 000 zł. Przyznane środki zostały wyasygnowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Przpatrzmy się bliżej muzeum i jego zbiorom. Celem współczesnej działalności muzeum historyczno – biograficznego⁶¹ im. Kazimierza Pułaskiego w Warce - Winiarach jest kultywowanie pamięci i ekspozycja pamiątek po bohaterze dwóch narodów⁶². Drugim mniej istotnym biegunem misji placówki jest historia losów polskiej emigracji, kładąca szczególny nacisk na dzieje Polonii w Stanach Zjednoczonych Ameryki⁶³. Zgodnie ze stanem na 2007 r. w zasobach muzeum znajdowało się z 1737 eksponatów oraz przeszło 4237 różnego rodzaju woluminów⁶⁴. Spośród zbiorów zgromadzonych w placówce 136 pozycji znajduje się tam jako depozyty udostępnione dzięki życzliwości innych placówek muzealnych. Warto również zwrócić uwagę, że przeszło 20% posiadanych na własność przez muzeum eksponatów znalazło się w jego zbiorach nieodpłatnie dzięki szlachetności darczyńców⁶⁵.

Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego czynne jest od wtorku do niedzieli w godz. 9⁰⁰ – 17⁰⁰. Cena biletu zwykłego wynosi 6 zł, natomiast ulgowego bądź dla grup wycieczkowych 4 zł (zwiedzanie tylko wystawy czasowej 2 zł).

⁵⁹ I. Stefaniak, *40 lat Muzeum...*, s.136.

⁶⁰ Tenże, *Rewitalizacja zespołu pałacowo-parkowego w Warce*. W: *Strona Internetowa muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce*. <http://www.muzeumpulaski.pl/html/opisprojektu.html>

⁶¹ *Przewodnik po muzeum...*, s. 6.

⁶² A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*, s. 23.

⁶³ J. S. Kopczewski, *Kazimierz Pułaski*, s. 8.

⁶⁴ I. Stefaniak, *40 lat Muzeum...*, s. 137.

⁶⁵ Tamże.

Zgodnie z art. 10 ust. 2 z dnia 21 XI 1996 r. o muzeach, placówka wyznaczyła czwartek jako ustawowy dzień bezpłatnego wstępu na swą wystawę stałą. Zwiedzanie obiektu przez turystów nie nastęrcza im żadnych problemów, sale mieszczące muzealia zostały bowiem dopasowane do kubatury dworku, zaś oglądanie wystawy zgodnie ze wskazówkami zegara pozwala na uporządkowany przepływ ludzi.

Na parterze muzeum znajduje się sześć zatytułowanych sal wystaw stałych. Są nimi: Sala I Kazimierz Pułaski w Polsce, Sala II Kazimierz Pułaski na ziemi amerykańskiej, Sala III Tadeusz Kościuszko, Sala IV Julian Ursyn Niemcewicz, Sala V Polacy w życiu kulturalnym Stanów Zjednoczonych, Sala VI Salonik Zielony. Koncepcja tej ekspozycji utrzymana jest w klimacie wystawnej rezydencji schyłku XVIII w. i początku XIX w. Zebrane dokumenty, mapy, meble, elementy rynsztunku, kosztowności oraz obrazy o tematyce batalistyczno - portretowej pozwalają zwiedzającym poczuć atmosferę dawnych czasów. Na pierwszym piętrze pałacyku mieszczą się dwie sale przeznaczone do organizowania wystaw czasowych. Oprócz nich mieści się tam również dobrze zaopatrzona biblioteka muzealna. Nad sprawnym funkcjonowaniem muzeum im. Kazimierza Pułaskiego czuwają zaangażowani w swą misję pracownicy z dyrektorem placówki Iwoną Stefaniak na czele.

Na baczną uwagę zasługuje krajobrazowy park w Winiarach. Jest on nieodłącznym elementem zespołu edukacyjno – rekreacyjnego poświęconemu Kazimierzowi Pułaskiemu. To właśnie w jego centralnym miejscu, w leśnej otulinie, znajduje się dworek pełniący współcześnie funkcje muzeum. Winiarski park krajobrazowy podzielony został na dwie części: górną (był to prawdopodobnie park w stylu francuskim) i dolną (był to prawdopodobnie park w stylu angielskim). Obejmuje on swoją powierzchnią obszar 15 hektarów rozpościerających się od doliny Pilicy, aż po tereny okalające malowniczą skarpe górującą nad korytem rzeki⁶⁶. Początki tego zielonego kompleksu sięgają II poł. XVIII stulecia⁶⁷. Wiek XIX przyniósł parkowi powiększenie pierwotnego obszaru o tereny skarpy i starorzecza. W drzewostanie obiektu rekreacyjnego dominują drzewa liściaste takie jak: lipa, kasztanowiec, jesion, klon czy akacja. Nielicznie występują tu również pozostałości drzew pozaeuropejskich, które niegdyś nadawały temu miejscu element egzotyki.

Na terenie parku górnego oprócz dworku znajdują się zrekonstruowane w 1999 r. ruiny XIX wiecznej altany. Tuż przed kolumnadą chodnika znajduje się obelisk z 1959 r., upamiętniający 180 rocznicę śmierci Kazimierza Pułaskiego. Ponadto w górnej części parku znajdują się dwie kapliczki⁶⁸:

⁶⁶ I. Stefaniak, *40 lat Muzeum...*, s. 143.

⁶⁷ A. Kornatek, J. Żmudziński, *Warka i okolice*, s. 23.

⁶⁸ *Przewodnik po muzeum...*, s. 24.

Chrystusa Frasobliwego i Najświętszej Marii Panny usytuowanej w grocie (legenda głosi, że w tej kapliczce znajduje się podziemne przejście, aż do zamku w Czersku). Podobnie jak dwór, obszar zielony ma zostać poddany rewitalizacji w l. 2010–2011. Ciekawą koncepcją rozwojową parku ma być utworzenie na jego obszarze ścieżki edukacyjno-przyrodniczej z nowoczesnym tarasem widokowym zlokalizowanym nad brzegiem Pilicy. Nieodłączoną częścią winiarskiego pleneru jest również postument generała Kazimierza Pułaskiego oraz odbywający się od 2005 r. doroczny piknik Vivat Pułaski.

Skwer znajdującego się przed budynkiem pałacu zdobi od 13 X 1979 r. pomnik Kazimierza Pułaskiego, autorstwa Kazimierza Danielewicza⁶⁹. Wykonany z brązu 5 metrowy postument o masie trzech ton, stanowi dar przekazany muzeum przez I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka z okazji 200 rocznicy śmierci bohatera⁷⁰. Edwardowi Gierkowi bardzo zależało na utrzymywaniu ze Stanami Zjednoczonymi dobrych stosunków, toteż w 1979 r. podarował narodowi amerykańskiemu pomniki Kazimierza Pułaskiego (odsłonięty 1 X 1979 r. w Buffalo) i Tadeusza Kościuszki (odsłonięty 1 VII 1979 r. w Filadelfii). Pomnik przekazany do Winiar jest kopią odlewu postumentu podarowanego USA. Jego uniwersalnym przesłaniem było i jest podkreślanie historii polsko-amerykańskiej współpracy.

9. Piknik historyczno-kulturalny Vivat Pułaski

Festyn Vivat Pułaski jest imprezą edukacyjno-kulturalno-rozrywkową, organizowaną przez muzeum im. Kazimierza Pułaskiego i Stowarzyszenia W.A.R.K.A. Odbywa się on na terenie parku w Winiarach. Celem pikniku jest popularyzowanie historii związanej z postacią generała, a także zaprezentowanie kultury Ameryki Północnej. O wysokiej randze tej imprezy świadczy fakt, że od samego początku odbywa się ona pod honorowym patronatem ambasady Stanów Zjednoczonych oraz marszałka województwa mazowieckiego. Dla umożliwienia przybycia na festyn większej grupy turystów organizatorzy nie przypadkowo ustalają jego termin na pierwszą lub drugą niedzielę lipca. 5 VII 2009 r. piknik Vivat Pułaski został zorganizowany po raz piąty⁷¹. Stale rosnące zainteresowanie imprezą pozwala wpisać ją do kalendarza, jako jedną z ważniejszych organizowanych w okresie wakacyjnym na terenie województwa mazowieckiego.

⁶⁹ I. Stefaniak, *40 lat Muzeum...*, s. 138.

⁷⁰ *Przewodnik po muzeum...*, s. 23.

⁷¹ I. Stefaniak. *Komunikat dla prasy o pikniku. „Vivat Pułaski”*, Warka 2009.

Kazimierz Pułaski's influence to the modern town Warka Summary

Kazimierz Pułaski was one from the best military commanders of the Bar's Confederation. His success in hostilities against Russian occupation give Pułaski glory and legendary name of zagończyk. It is known to everybody in Poland that Kazimierz is ours national hero and the United States of America also. Many important historical events have occurred in his short living. It is quite probable that he left Poland after Russian intrigue about attempt for live of king Stanisław August Poniatowski. He was an expatriate in France, Germany and Turkey since 1772 year to 1777 year. Kazimierz arrived to the United States of America in July 1777 year. He fought there and he died behind the freedom of the United States. It was in the battle under Savannah. The memory about Kazimierz Pułaski is lively in Poland and the United States. Warka is town cultivating memory of one's hero in Poland. There are: Pułaski street, school of name Pułaski, hotel of name Pułaski and Pułaski's museum in Warka.

Transl. by Paweł Tomaszewski